

Розділ 1. Знай свою історію

«Ми говорили від першої особи множини, щоб справді привласнити цей наратив і сказати: "Це наша історія, це те, що відбувається з нами". Пам'ятаєш, як ми проводили презентацію в студії Hammersmith Riverside, і одна жінка в залі підвелася? Здається, всі троє з нас тоді були там. Вона плакала й сказала: "Я чула ці історії за столом своєї бабусі все життя, але вперше бачу їх записаними. Я хочу подякувати вам за те, що ви їх зберегли"».

— Стелла Дедзі

«Британські організації чорних жінок розробили цілісну політику змін, що поєднує особисте та спільне, місцеве та глобальне, практичне та далекоглядне. Саме ця філософська та ідеологічна основа стане опорою для активізму чорних жінок у майбутньому.»

— Джулія Садбері

Історія чорних жінок передається пошепки через спогади, які розповідають матері та бабусі за обіднім столом. Проте часто вона зникає разом з цими голосами. Сила цих спогадів полягає в тому, що вони роблять нас менш самотніми і більш сміливими, бо пропонують нам дороговказ. Це особливо важливо для молодих феміністок, адже різні сили постійно нас переконують в тому, що революція неможлива. Вони впливають на наші тіла, наші думки, наше самосприйняття, на наше розуміння меж можливого. Але історія показує, що спротив існував завжди. Феміністки завжди виходили за рамки, встановлені державою, владними структурами та чоловіками, і тим самим закладали основи для нового світу.

Британський феміністичний рух чорних жінок не є частиною нашої суспільної свідомості, хоча саме він є одним із найяскравіших прикладів глибокої, творчої та потужної організаційної практики. Коли ми говоримо про фемінізм, то рідко згадуємо спільноти, які створювали чорні жінки в Британії, розуміючи нагальну потребу у трансформаційних рішеннях для проблем, з якими вони стикалися. Позбавлені цієї історії, ми ніби віддаляємо фемінізм від себе, втрачаючи можливість осмислити, як впроваджувати активізм і працювати з громадами у власному житті. Це зводить історію британського фемінізму до спрощеного наративу лінійного прогресу, де головну роль відіграють білі жінки середнього класу, і

замовчує складні, взаємопов'язані процеси, через які радикальні низові групи змінювали свої громади та розширювали саме розуміння фемінізму. Коли цю історію навмисно стирають, ми втрачаємо не лише цінні знання, а й можливість навчатися, розвивати та продовжувати боротьбу, яка велася поколіннями. Історія чорного британського фемінізму нагадує всім, хто займається феміністичним організуванням, що ми — не перші й не останні. Ми лише продовжуємо справу тих, хто був до нас, і наше завдання — не зупинятися.

Одна з причин, чому низові ініціативи чорних жінок були виключені з основної історії жіночого руху, — це інституціоналізація гендерних студій. Академічне середовище стало тим місцем, де формувалося уявлення про історію жінок, але ті, хто мав доступ до нього та проводив дослідження, найчастіше не були безпосередніми учасницями низових рухів. Коли минуле переосмислювали крізь призму досвіду білих жінок середнього класу, його радикальні корені поступово зникали, адже виникала потреба вписати цю історію в логіку «феміністичного прогресу». Ця історія була штучно розділена на «хвилі», кожна з яких характеризувалася певними ідеями та законодавчими здобутками. Таким чином, перша хвиля фемінізму боролася за виборчі права та право на власність. Друга хвиля розширила дискусію до питань підпорядкування жінок у сім'ї, на робочому місці, у сексуальних стосунках, а також до боротьби за репродуктивні права та контроль над власним тілом. Третя хвиля значною мірою формувалася під впливом інтернету та таких концепцій, як інтерсекційність, яка стала невід'ємною частиною її феміністичної етики. Проте жоден подібний наратив не здатен повною мірою передати всю складність та суперечливість досвіду феміністок різних поколінь і течій.

Хвилі

Поділ історії фемінізму на «хвилі» часто спрощує її багатовимірність, ігноруючи внутрішні розбіжності, зокрема за расовою та класовою ознаками. Наприклад, коли суфражистки — переважно білі жінки з середнього класу — наприкінці XIX—на початку XX століття боролися за виборчі права, вони не враховували жінок, які перебували під колоніальним гнітом і зазнавали кричущого насильства, а також представниць робітничого класу, які не відповідали майновому цензу для голосування. Ба більше, їхні аргументи часто спиралися на расистське

переконавання, що білі жінки заслуговують на виборче право раніше за чорних чоловіків. У період «другої хвилі» чорні феміністки послідовно викривали неспроможність мейнстрімного феміністського руху критично осмислювати власну причетність до расової дискримінації. Вони також вказували на його нездатність враховувати специфічний досвід чорних жінок, життя яких позначене перетином різних систем гноблення. Концепція феміністських «хвиль» приглушує голоси незгодних. У «згладженій» версії феміністської історії чорний фемінізм часто подають як щось периферійне, ніби він намагається «приписатися» до руху, а не є його невід'ємною частиною. Такий підхід не лише спотворює історичну реальність, а й звужує розуміння феміністської боротьби до виключно до правових чи законодавчих досягнень. Як наслідок, не враховуються повстання рабинь, організовані чорними жінками в європейських колоніях, а також соціальні й політичні рухи проти колоніального панування, які залишаються поза офіційною «феміністською» історією.

У 1970–1980-х роках багато чорних британських феміністок усвідомлювали себе продовжувачками давньої традиції спротиву жінок африканського континенту. Вони руйнували усталені уявлення про фемінізм, розширюючи його межі й переглядаючи, хто може вважатися його суб'єктом. Їхня боротьба виходила за рамки суто гендерних питань, охоплюючи ширші соціальні й політичні аспекти гноблення. Коли Стелла Дедзі, Сьюзанн Скафе та Беверлі Брайан написали *«Серце раси: Життя чорних жінок у Британії»* — одну з ключових праць, що описує формування основних груп чорного британського феміністичного руху, — вони не лише відстоювали право на власну історію, а й кидали виклик обмеженому розумінню фемінізму.

На початку 1970-х років із руху «Чорна влада» та антирасистських ініціатив почали виокремлюватися нові групи. Зростала потреба у створенні простору, де можна було б обговорювати саме проблеми чорних жінок, які часто відрізнялися від викликів, із якими стикалися чорні чоловіки. Жінки об'єднувалися для спільної організації, політичної освіти, поєднання ресурсів та взаємної підтримки. Вони формували середовища не лише для роздумів, а й для активного планування, де їхні голоси відігравали центральну роль у дискусіях про умови, необхідні для звільнення. Олів Морріс, громадська активістка комуністичних поглядів з Брікстона, була ключовою фігурою у створенні Групи чорних жінок Брікстона (*Brixton Black Women's Group, BBWG*), заснованої у 1973–1974

роках. До її активних учасниць також входили Гейл Льюїс, Мельба Вілсон та Олів Галлімор. BBWG також вела кампанії за покращення догляду за дітьми, репродуктивну справедливість, припинення криміналізації чорних людей через закони SUS¹ та проти тестування на цнотливість в аеропорту Хітроу². Спочатку зустрічі групи проходили в книгарні Sabaar на Railton Road, доки у 1979–1980 роках не було засновано Центр чорних жінок. Із розширенням активістської роботи чорних та жінок кольору у 1978 році була створена Організація жінок африканського та азійського походження (Organisation of Women of African and Asian Descent, OWAAD). До неї увійшли п'ятнадцять активісток, які познайомилися в Університеті Уорвіка в лютому 1978 року. Серед ключових фігур організації були Стелла Дадзі, Гейл Льюїс, Олів Морріс, Герлен Бін, Сільвія Еріке, Беверлі Браян, Сюзанн Скафе та багато інших.

«Ми зібралися, щоб обговорити, як можемо залучити більше сестер до участі в Африканському студентському союзі, з яким ми всі мали пов'язані». Група включала різні жіночі колективи з метою об'єднання ресурсів та координації. Багато її учасниць походили з марксистських, антиімперіалістичних, антирасистських рухів, і їхня діяльність у громадах була тісно пов'язана з цими ідеями. Вони використовували ЗМІ, громадську пресу та свій інформаційний бюлетень *FOWAAD!*, щоб інформувати місцеву спільноту про свою роботу. Їхній підхід мав чіткий транснаціональний характер: вони шукали способи пов'язати визвольну діяльність африканської діаспори з боротьбою, що відбувалася власне на континенті. У цій організації брали участь різні жінки: матері та бездітні, лесбійки та квір-жінки, працівниці з університетською освітою та ті, які працювали на низькооплачуваних або непостійних роботах. Завдяки такому унікальному підходу вони висвітлювали розбіжності та протиріччя, що унеможлиблюють уявлення фемінізму як єдиного чи однорідного набору практик.

¹ Неформальна назва для закону, який дозволяв поліції зупиняти, обшукувати та заарештовувати безпритульних

² В 1979 році група жінок азійського походження були зупинені в аеропорту для проведення тестів на цнотливість. За тодішнім законом, якщо жінка в'їжджає в Великобританію для одруження з чоловіком, то їй не потрібна віза. Керівництво аеропорту тестами на цнотливість хотіло визначити, чи дійсно жінки були ще неодруженими. Процедура, попри свою абсурдність, проводилася з численними порушеннями та утисками.

Поза межами себе

Коли чорні жінки та жінки кольору об'єднувалися у Великій Британії, вони відкидали уявлення про фемінізм як суто індивідуальну боротьбу за особисту свободу чи контроль над власним тілом. Їхня діяльність була спрямована на колективне покращення матеріальних умов життя. Окрім усвідомлення власної ідентичності, вони аналізували соціальні, політичні та економічні структури, що спричиняли їхнє гноблення, і спрямовували свої кампанії на їхнє подолання. Одним із прикладів такої боротьби став дворічний страйк на фабриці *Grunwick* у 1976 році, який очолили жінки з Індії та Пакистану. Вони вимагали справедливої оплати праці для жінок із робітничого класу. Бідних південноазійських жінок, які приїхали з колишніх британських колоній, компанія *Grunwick Film Processing Laboratories* наймала, вважаючи їх покірними та не обізнаними у своїх трудових правах. Вони стикалися з расизмом, важкими умовами праці та несправедливою оплатою. Коли Конгрес профспілок, організація, що мала захищати права робітників, відмовився підтримати страйк, жінки на чолі з Джаябен Десаї у 1977 році розпочали голодування перед його штаб-квартирою в знак протесту. Це лише один із численних прикладів організованої та стратегічної боротьби чорних жінок та жінок кольору проти дегуманізуючих умов, з якими вони стикалися як у робочому середовищі, так і поза ним.

Жінки, які очолювали ці кампанії, прагнули звільнитися від поліцейських переслідувань і насильства, боролися за гідні умови праці та справедливе суспільство, у якому могли б виховувати своїх дітей. В основі їхньої боротьби лежало прагнення змінити світ через щоденну активну участь у житті громади. «Ми допомагали створювати та підтримувати першу чорну книгарню в Брікстоні, брали участь у кампанії *Railton 4* проти поліцейських переслідувань. Ми також мобілізували громаду Брікстона проти практики створення деструктивних підрозділів та підтримували кампанію за батьківські права». Усі ці вимоги були феміністичними за суттю, адже вони показують, що фемінізм має приносити реальні зміни в матеріальних умовах життя не лише в окремих громадах, а й у всьому світі. Для *OWAAD* феміністична та антирасистська діяльність означала не просто боротьбу за рівність, а справжню революцію. Вони розробляли стратегії, що організаційно об'єднували їх з рухами у так званому «Третьому світі». Вони надихалися

революціонерками, які брали участь у визвольній боротьбі на африканському континенті:

«Нас значно більше надихали визвольні рухи на африканському континенті. Ми бачили більше прикладів чорних жінок, які брали активну участь у революційній боротьбі в таких країнах, як Ангола, Мозамбік, Еритрея, Зімбабве та Гвінея-Бісау... Слова Самори Машела про емансипацію жінок мали для нас набагато більше значення, ніж те, що говорили Джермейн Грір та інші білі феміністки середнього класу».

Акти солідарності та налагодження міцних міжнародних зв'язків були ключовими в організаційній діяльності OWAAD. Завдяки участі в *Африканському студентському союзі* засновниці OWAAD співпрацювали з жіночими групами з Ефіопії та Еритреї. Вони створювали осередки для вивчення політичної теорії, взаємодіяли з організаціями, такими як *SWAPO* та *Жіноча ліга Замбі*, які встановлювали зв'язки між ними та жінками, що брали участь у революційній боротьбі на африканському континенті. Разом вони розробляли шляхи для обміну тактиками, ресурсами та організовували спільні ініціативи. Олів Морріс відвідувала Китай у складі студентської делегації до *Товариства англо-китайського взаєморозуміння*, щоб обговорити питання соціалізму, а також побувала в Алжирі, Франції, Іспанії та Гонконгу. Завдяки такому глобальному підходу активістки помічали спільність їх боротьби і усвідомлювали, як життя пригноблених людей у різних куточках світу визначається однаковими системами влади. Хоча важливо починати з місцевого рівня та розвивати рухи у своїх громадах, найрадикальніша робота — це та, що виходить за межі державних кордонів і знаходить способи об'єднати боротьбу пригноблених по всьому світу. До цієї теми ми ще повернемося в останньому розділі.

Групи, такі як *BBWG* та *OWAAD*, продовжували традицію чорних феміністичних організаторок, які застосовували інтерсекційний підхід ще задовго до того, як цей термін був введений правознавицею Кімберлі Креншоу у 1989 році. Вони спиралися на роботу комуністичних піонерок фемінізму, зокрема Клаудії Джонс, яка закликала лівих та марксистів визнати взаємозв'язок між расою, гендером і експлуатацією, наголошуючи, що «потрійно пригноблений статус чорних жінок є показником становища всіх жінок». Їх діяльність відображала ідеї Одрі Лорд, яка стверджувала: «Не існує боротьби лише за одну проблему, адже ми не живемо життями, обмеженими лише однією проблемою». Вони також продовжували дух

Колективу річки Комбахі — чорного лесбійського феміністичного руху з Бостона. У своїй знаковій заяві, опублікованій у 1977 році, учасниці колективу наголошували: «Ніхто раніше не досліджував багатовимірність життя чорних жінок».

Чорні жінки, які залишалися поза рамками традиційного уявлення про «жіноче буття» (womanhood), сформованого білим пануванням, прагнули не включення в цю категорію, а її переосмислення та розширення, враховуючи потреби власних громад. Термін «феміністка» часто ретроспективно застосовується до діяльності деяких груп, що діяли в межах *OWAAD*, проте в *Серці раси* авторки обговорюють труднощі, які деякі жінки відчували щодо прийняття цього означення: «Ми б ніколи не назвали себе феміністками — ми не доходили до цього багато років. Нам знадобилося чимало часу, щоб сформувану перспективу чорних жінок, яка враховувала б расу, клас, гендер та сексуальність».

Для деяких учасниць *OWAAD* розвиток феміністичного усвідомлення був поступовим і безперервним процесом. Для інших саме це усвідомлення і спонукало їх до активізму від самого початку. Можливо, такий підхід допомагає краще зрозуміти, що означає бути феміністкою. Якщо розглядати фемінізм не як жорстко окреслену ідентичність, а як спосіб мислення про світ, то фокус зміщується з визначень на конкретні дії. Феміністичні принципи — це не щось, чого можна «досягти» раз і назавжди. Вони формуються через рефлексивний процес, який триває безперервно, змінюючись і набуваючи нових форм разом із нами.

Уроки рухів

У кав'ярні Гейл Льюїс, одна із засновниць *BBWG* та *OWAAD*, ділиться зі мною: «Рухам часто складно чітко сформулювати в процесі, куди вони прямують». Будь-яка спроба переказати історію руху завжди буде неповною, адже вона ніколи не зможе охопити всього. Але ці слова дають змогу замислитися над поділами, які визначили чорний британський феміністичний рух. Як зонтична організація, *OWAAD* мала широкий спектр діяльності, що збільшувало навантаження на учасниць і водночас загострювало ідеологічні та расові розбіжності. Деякі членкині хотіли зосередитися на підвищенні свідомості та локальних питаннях, тоді як інші мислили більш глобально. Це створювало напругу щодо пріоритетів, стратегії та напрямків роботи. Використання концепції політичної чорності (blackness) як організаційного принципу ставило під питання

ефективність риторики єдності та солідарності. Простіше кажучи, неможливо було займатися всім одночасно. До того ж неоплачувана праця, необхідна для підтримки руху, часто вступала в конфлікт із необхідністю в оплачуваній роботі, що ускладнювало довготривале існування таких організацій.

OWAAD поступово втратила стійкість, оскільки основний тягар організаційної роботи лягав на плечі небагатьох активісток. Виникнення внутрішніх ієрархій ускладнювало співпрацю, а буденні обставини – просто заважали руху розвиватися. Багато жінок, які відігравали ключову роль в організації, відійшли від активізму, щоб створити сім'ї, подорожувати, будувати кар'єру або зосередитися на інших аспектах життя. Одночасно з цим у 1981–1986 роках, коли Кен Лівінгстон очолював Раду Великого Лондона, низові організації дедалі більше поглиналися державною системою. У місцевих радах почали з'являтися нові посади, пов'язані з питаннями різноманітності, а активісткам пропонували інституційні титули та посади. Це ще більше віддаляло їх від громад, заради яких вони боролися, і сприяло розриву між рухом та його першопочатковими цілями.

Питання квір-жінок, хоч і були важливими та політично значущими, часто відходили на другий план. Активісткам бракувало як відповідної мови, так і чіткого розуміння, як квірність пов'язана з феміністичною боротьбою та спротивом державному насильству. Гейл Льюїс згадує про це так: «Ми не знали, як сформулювати це як політичне питання... що робити з квірним життям?». У наступні десятиліття активістки намагалися відновити видиму роль лесбійського життя в історії організування та дослідити механізми, які змушували людей приховувати свою квірність, водночас відстоюючи право жити відкрито, без сорому. *OWAAD* несла величезний тягар. Як жіноча організація, вона постійно змушена була доводити свою політичну значущість чоловікам, які звинувачували її учасниць у розколі. Це створювало глибоку тривожність щодо того, як їхня діяльність сприймається зовні, і сприяло культурі замовчування питань сексуальності. У такому середовищі зберігати відкритість щодо квірності було складно — існував прихований тиск на заперечення або уникнення цієї теми.

Коли ми організовуємося як феміністки, важливо запитати себе: що ми вимагаємо — від себе та від інших? Як розподіляється робота? Гейл Льюїс розмірковує над тим, що це означає для чорних жінок-активісток:

«Визначте, наскільки ви прив'язані до цієї фантазії та гнітючого стереотипу про "сильну чорну жінку"... Ми жили цим, але зрештою з'явилися інші вимоги, які змусили нас змінити наше ставлення». Активістська робота виснажлива, але вона необхідна. Це один із небагатьох шляхів, що дає нам можливість змінити спосіб нашого життя та створити світ, у якому ми хочемо жити.

Ось чому знання нашої історії має значення: воно нагадує нам про безліч шляхів, якими можна застосовувати феміністичну думку та практику, щоб змінювати світ навколо себе. Воно допомагає вдосконалювати наші стратегії та досягати успіху там, де інші рухи зазнали невдачі. Наше завдання як феміністок — віднаходити історії, які свідомо приховувалися від нас, адже саме голоси минулого формують наше бачення майбутнього.

Розділ 2. Сексистська держава

«Я радикалізуюся через любов...

Я радикалізуюся через любов,

через жорстку економію,

через роботу...

Радикалізуватися легко — достатньо просто уважно слухати досвід.»

— Маріон Белл

У 2015 році феміністична група прямої дії Sisters Uncut пофарбувала фонтани на Трафальгарській площі в червоний колір. «Вони ріжуть, ми кровоточимо», — скандували активістки. Так вони привернули увагу до закриття понад 30 жіночих притулків із 2010 року внаслідок жорстких заходів економії.

Держава організовує наше життя. Вона визначає рамки нашого існування: від того, що є законним і незаконним, до доступу до медичних, соціальних і політичних послуг. Держава — це централізована структура, що контролює все: соціальне забезпечення, законодавство, житло, поліцію. Вона присутня всюди, а її головним рупором є уряд, який ухвалює закони, за якими ми повинні жити. Академік Венді Браун зазначає: *«Попри майже неминучу тенденцію говорити про державу як про "неї", те, що ми називаємо державою, не є окремим суб'єктом чи системою, а радше*

розмитою територією влади та технік». Радикальні феміністки давно критикують державу за підтримку сексистського гноблення та викривають те, як вона розширює контроль над нашим життям і тілом, виправдовуючи це «необхідністю». Ми звикли сприймати державну владу як щось неминуче, тому ідея іншої системи організації суспільства може здаватися абсурдною. Але як би виглядав світ без поліції? Як можна було б забезпечувати житло та соціальну підтримку без централізованого контролю?

Коли феміністки називають державу «сексистською», вони мають на увазі, що її політика, розподіл ресурсів і методи контролю закріплюють гендерне гноблення. Держава обмежує свободу жінок і обмежують можливість бідних жінок жити повноцінним і гідним життям. Історично держава відкрито обмежувала права жінок, і ці обмеження легко назвати: заборона голосувати, обмеження на аборти, нерівні права в шлюбі, неможливість володіння майном. Усе це використовувалося для того, щоб жінки залишалися так званими «громадянами другого сорту». Ліберальний фемінізм стверджує, що ці проблеми залишилися в минулому, що часи змінилися, і взагалі жінкам тепер живеться краще, ніж 50 років тому. У сучасному світі, де «гендерна рівність» у всіх на вустах, а політики й громадські діячі відкрито називають себе феміністами, стає складніше простежити, як саме ця історія гноблення триває й сьогодні. Держава пустила димову завісу. Але що станеться, якщо ми її розвіємо?

Ілюзія рівності

Критичний фемінізм наполягає: державний сексизм не зменшився, а лише змінив форму, став менш очевидним. Можливо, найбільша маніпуляція останніх десятиліть — це переконати жінок, що держава дбає про їхнє благополуччя і справді цінує гендерну рівність. Статті про гендерний розрив у зарплатах, перша «феміністична» прем'єр-міністерка Тереза Мей та постійні розмови про кількість жінок у парламенті відволікають увагу від того, як держава насправді продовжує зміцнювати чоловіче домінування. Наприклад, у лютому 2018 року консервативний уряд представив законопроект про домашнє насильство, який мав збільшити кількість вироків для кривдників. Це можна було б сприйняти як жорсткіший підхід до проблеми, як турботу про постраждалих і прагнення захистити їх. Але насправді це ще один приклад того, як

держава експлуатує тривогу жінок щодо насильства, аби приховати політики, що продовжують утримувати їх у підлеглому становищі.

Законопроект про домашнє насильство аж ніяк не є феміністичним. Його зосередженість на покаранні означає розширення повноважень поліції, що підвищує ризик того, що самі жертви насильства опиняться у в'язниці. Він навіть передбачає можливість депортації вразливих жінок до країн, де у них немає жодної підтримки, подаючи це як «найкращий» спосіб допомогти їм. Дослідження Фонду реформ тюрем показують, що кількість арештів жінок-жертв насильства зростає, навіть коли головними агресорами є їхні партнери. 57% ув'язнених жінок пережили домашнє насильство. Для постраждалих, головна проблема не в тому, чи їхній кривдник потрапить до в'язниці. Їм потрібна система безпеки, яка дасть можливість залишити аб'юзивні стосунки. Вони потребують притулків, економічної стабільності та належної соціальної підтримки. Натомість, за останні десять років уряд скорочував фінансування місцевих рад, закривав притулки для жертв насильства та обмежував доступ до соціальних пільг. Зосереджуючись на тюремних строках, а не на соціальній підтримці, держава знову дозволяє чоловікам зберігати владу над жінками — від контролю над їхніми тілами до обмеження їхньої фінансової незалежності. Це лише один із багатьох прикладів: коли феміністичний фасад сповзає, за ним відкривається реальність жінок, які постраждали або загинули через державну байдужість і недофінансування. У в'язницях, на межі бідності, у чергах до центрів зайнятості чи притулків вони щодня стикаються з тим, наскільки держава їх ігнорує.

Жорстка економія

Коли уряди один за одним впроваджують жорсткі економічні заходи для «балансування бюджету», саме жінки страждають найбільше, адже їхнє життя завжди було тісно пов'язане з державою. Через те, що жінки в середньому заробляють менше, ніж чоловіки, вони непропорційно залежать від державної підтримки в таких сферах, як соціальні виплати, юридична допомога чи житлове забезпечення. 90% одиноких батьків — це працюючі матері, яких історично зображували як тих, хто «живе за рахунок держави». Насправді ж більшість із них працюють на низькооплачуваних посадах, намагаючись утримати свої сім'ї. Фемінізм має зосередитися на матеріальних потребах цих жінок і розробляти стратегії, що забезпечують справедливий перерозподіл ресурсів.

Економічна справедливість у фемінізмі означає визнання глибоких нерівностей, які визначають наш спосіб життя. Ми повинні дбати про жінок, які працюють за мізерну оплату, про бездомних жінок, про тих, хто змушений займатися секс-роботою для виживання, та про всіх, кого держава залишає поза увагою. Якщо ми розглядаємо державу як ще один інструмент патріархату, як установу, що підтримує гноблення, то можемо чітко побачити, як вона використовує мову свободи та рівності, водночас впроваджуючи політики, що призводять до протилежного. Утопічне мислення дозволяє уявити світ поза державним контролем, але поки ми живемо в цій системі, важливо уважно стежити за тим, як вона поводить себе з найбільш маргіналізованими жінками.

У 2010 році коаліційний уряд консерваторів і ліберал-демократів у Великобританії запровадив масштабні скорочення державних витрат. Дослідження провідних жіночих організацій показали, що через ці заходи 282 000 жінок залишилися без роботи більш ніж на рік — це був найвищий показник з 1995 року. Кожна п'ята мати змушена була пропускати прийоми їжі, щоб нагодувати своїх дітей, а 54,4% жінок, які зазнали домашнього насильства, втратили право на юридичну допомогу через нові жорсткі критерії відбору. Згідно з оцінкою Бібліотеки Палати громад, з урахуванням усіх змін у податках і пільгах між 2010 і 2017 роками, 86% скорочень державних витрат припали саме на жінок. Але ця цифра не відображає всієї картини. Найбільше від цих скорочень постраждали бідні чорні жінки та жінки з етнічних меншин. Політика жорсткої економії є не лише сексистською, а ще й расистською. У своїх дослідженнях професорка Аквуго Емеджелу та докторка Леа Басель виявили, що рівень безробіття серед афро-карибських жінок становив 17,7%, серед пакистанських і бангладешських жінок — 20,5%, тоді як серед білих жінок цей показник складав лише 6,8%.

Чорні жінки та жінки з етнічних меншин, навіть коли мають роботу, частіше працюють у низькооплачуваних, низькокваліфікованих і нестабільних сферах — незалежно від рівня їхньої освіти. Ці глибокі нерівності лише загострюються через скорочення, які заганняють їх у пастку бідності. Жорстка економія виключає робітничий клас, людей з інвалідністю та чорних жінок із суспільного життя. Вона робить майже неможливим для них пошук роботи, яка дозволила б їм не просто виживати, а жити гідно. Свобода є одним із ключових принципів феміністичної думки. Можливість контролювати власне життя, обставини

та бути вільними від насильства — це фундамент для будь-якого життя, яке варто жити. Звіти Жіночої бюджетної групи показали, що через скорочення, запроваджені у 2010 році, до 2020 року чорні та азійські родини з найнижчими доходами зазнають найбільшого падіння рівня життя — на 19,2% та 20,1% відповідно. Це означає реальне середньорічне зниження доходів на 8 407 та 11 678 фунтів стерлінгів. Ми повинні протистояти логіці держави, яка намагається виправдати ці руйнівні скорочення як «необхідні» для економічного майбутнього країни. Яка користь від країни, яка ставить капіталістичний розвиток вище за потреби своїх громадян? Коли фемінізм опиняється в руках еліт, коли феміністична риторика проникає у владні структури, саме ті, хто має силу і ресурси, починають визначати його порядок денний. Вони відволікають нас від реальності, у якій держава руйнує життя бідних жінок. Яка користь від парламенту, наповненого «жінками»-політиками, які називають себе феміністками, якщо для цього вони крокують по тілах жінок, чие виживання вони ж і унеможливили?

Держава діє тихо; найжорсткіші скорочення часто запроваджуються без широкого обговорення. Одним із найяскравіших прикладів цього є зміни в системі дитячих податкових пільг, запроваджені консервативним урядом. Починаючи з 6 квітня 2017 року, матері можуть отримувати податкові пільги лише на перших двох дітей — якщо тільки вони не доведуть, що наступні діти були зачаті внаслідок зґвалтування. Так званий «пункт про зґвалтування» — це лише один із багатьох прикладів того, як жорстка економічна політика держави руйнує життя жінок. Якщо жінка змушена розкривати державі факт зґвалтування, щоб отримати допомогу на дітей, це не лише принижує її гідність, а й позбавляє контролю над власною історією та особистою інформацією. Ця зміна стала частиною масштабної реформи, що об'єднала окремі соціальні виплати в єдину систему. «Універсальний кредит» — це новий механізм, який поступово впроваджується протягом останніх років. Замість кількох різних виплат люди отримують єдиний платіж, який зараховується безпосередньо на рахунок того, хто заробляє найбільше в родині. Держава стверджує, що цей підхід зменшує бюрократію та спрощує процес отримання соціальної допомоги. Але насправді єдина система виплат означає менші суми для сімей загалом, що змушує їх переглядати свої життєві пріоритети та боротися за виживання.

Уряд неодноразово відмовляв у доступі до інформації щодо розслідувань смертей людей, які отримували пільги після запровадження цієї реформи. Ми знаємо, що тисячі людей з інвалідністю померли через державну недбалість щодо виплат за програмою Особистої незалежності (Personal Independence Payment), а перехід на Універсальний кредит лише погіршив ситуацію. Ця зміна політики мала катастрофічні наслідки для економічної свободи жінок, адже саме жінки рідше контролюють сімейні фінанси. Нова система фактично гарантує, що доступ до соціальних виплат, найімовірніше, опиниться під контролем чоловіків-партнерів. Тут ми бачимо, як через державну політику влада активно забирається у жінок і передається їхнім потенційним насильникам. Можна сказати, що це свідчить про провал держави — про її нездатність виконати власні обіцянки захисту жінок. Але що, якщо це не провал, а завжди було частиною її основного механізму функціонування? Такі політики гостро висвітлюють справжню природу держави і змушують поставити питання: які ще форми насильства вона приховує, роблячи їх буденною реальністю?

Ярлз Вуд та ув'язнення жінок

“Центр утримання мігрантів Ярлз Вуд — це повністю закритий резиденційний центр, де утримуються дорослі жінки та сім’ї, які очікують на імміграційний дозвіл. Ми зосереджуємося на порядності та повазі в усіх аспектах догляду за нашими мешкан_ками. Ми надаємо наші послуги на основі моделі громади, яка надає мешкан_ками якомога більше свободи пересування та вибору.” Це перший абзац веб-сайту Ярлз Вуд, який супроводжується зображеннями усміхнених жінок поруч з їхніми сім’ями. Відкритий у 2007 році лейбористським урядом, цей центр діє як місце утримання під вартою для тих, хто очікує на депортацію. Часто жінок можуть утримувати там протягом невизначеного часу, поки вони борються проти висилки з країни. Більшість, якщо не всі ув’язнені — це чорні жінки з робітничого класу та жінки кольору, які шукають притулку. Вони замкнені, не можуть вийти і перебувають під наглядом залучених зі сторони охоронців. Захований у Бедфорді центр за межами суспільної уваги: важко уявити більш яскравий приклад державного насильства. Ярлз Вуд — один з восьми центрів утримання під вартою в країні. За обіцянками турботи і поваги ховаються жахи, які переживають ув’язнені жінки.

“Ми, жінки в Ярлз Вуд, не очікували, що у нас відберуть свободу, і що це матиме такі наслідки. Ми голодуємо, тому що страждаємо від несправедливого ув'язнення та расистських знущань у цій архаїчній установі в Британії. Це відчайдушний крок, зумовлений відчайдушними обставинами. Ми відчуваємо себе нікими, забутими та проігнорованими.”

Цей уривок зі спільної заяви, опублікованої 8 березня 2018 року жінками, ув'язненими в Ярлз-Вуд, ілюструє їхній відчай. Вони зробили цю заяву, аби підкреслити, що, святкуючи суфражизм, кожен, хто дбає про справедливість, повинен пам'ятати про те, що права жінок у Великій Британії все ще під нападом. Досьє, опубліковане у 2015 році організаціями «Жінки проти згвалтувань» та «Проект протидії згвалтуванням чорних жінок», показало, що грубе сексуальне насильство та жорстоке поводження в Ярлс-Вуд є звичним явищем. Жінки зазнають сексуального насильства з боку охоронців і часто безсилі дати відсіч. Ярлз Вуд уособлює все те, що держава хотіла б, щоб ми забули про те, як вона веде свої справи. Це контраргумент уряду, який заявляє про свою відданість правам жінок. Проте мейнстрімний фемінізм дивним чином мовчить про цю кричущу несправедливість. Коли держава чинить насильство над жінками кольору, особливо над чорними мігрантками, це мовчання багато про що говорить.

Окрім расизму, притаманного мейнстрімному фемінізму, однією з головних причин такого мовчання є те, що вимога припинити депортацію та утримання під вартою означає вихід за межі ліберальної ідеї про те, що «захист кордонів» є обґрунтованим занепокоєнням. Мейнстрімний фемінізм, інфікований неоліберальним політичним порядком денним, не має ані політичної волі, ані спроможності висувати такі вимоги.

Держава вбиває

Дороті Гроуз була застрелена поліцією, яка шукала іншого підозрюваного в 1985 році. Синтія Джарретт померла від серцевої недостатності під час поліцейського обшуку її будинку в 1985 році. У 1993 році Джой Гарднер померла після того, як поліція увірвалася до її будинку і заламували її доти, доки вона не перестала дихати. Вони прийшли, щоб депортувати її назад до Вест-Індії, оскільки її віза була прострочена. Сара Рід померла 11 січня 2016 року від «самоудушення» у в'язниці Голлоуей після того, як тюремні охоронці та психіатричні медсестри проігнорували погіршення її психічного стану. У 2017 році Аннабель Ландсбург померла

в одиночній камері у в'язниці Пітерборо після того, як її залишили там на 21 годину. Вона хворіла на діабет і мала фізичні та ментальні проблеми зі здоров'ям. Цей список сягає далеко в минуле і продовжуватиметься в майбутньому, доки наша політика не зробить нічого, щоб протистояти найжорстокішим елементам держави. Це лише кілька прикладів вбивств внаслідок дій держави, що сталися в результаті контакту з поліцією або тюремною системою, і вони демонструють певну закономірність. Всі вони були чорними жінками. Згідно з ліберальною феміністичною логікою, поліція і в'язниці необхідні, тому що вони захищають жінок від небезпеки. Вони необхідні, бо без них суспільство занурилося б у хаос.

Але хіба світ вже не став хаотичним для чорних людей, які помирають під вартою або депортуються серед ночі? Хіба він не став дистопічним кошмаром для нелегальних мігрантів, жінок та їхніх родин, які згоріли у вежі Гренфелл через державну недбалість? Або тих, кого несправедливо депортували на смерть під час «Скандалу Віндраша»? Якщо чорні жінки непропорційно часто гинуть від рук поліції, як в минулому, так і в сьогоденні, ми повинні запитати, якою є мета поліції та утримання під вартою? Чи правильно, що одні жінки повинні вмирати, щоб інші були захищені? Чи хочемо ми бути одержувачами такого захисту? Коли ми розуміємо расу і гендер як нероздільні поняття, немає ніякого феміністичного обґрунтування існування поліції. Поліція покликана виконувати волю держави, і її діяльність пов'язана з репресивними наслідками цього завдання. Ось чому, незважаючи на запевнення ліберального фемінізму, збільшення кількості жінок в лавах поліції ніколи не змінить усталену практику. Державні вбивства є ще одним механізмом усунення жінок з суспільного життя. Держава виражає себе через застосування насильства, а потім раціоналізує жіночі смерті через «розслідування» та вибачення. Усвідомлення цього може похитнути саму основу того, що нас вчили про поліцію та суд як про інструменти правосуддя.

Але як може виглядати феміністична відповідь на насильство з боку держави і чому важливо її створювати?

Феміністична відповідь

У книзі «Lean Out» Дон Фостер стверджує: жінки на передовій нової феміністичної кампанії визнають, що капіталізм, політичні та владні еліти не є союзниками жінок, і що для того, аби мати шанс на гідне життя, треба

не поділяти ненависть, що охоплює суспільство, а боротися, викривати несправедливість і відмовлятися від участі в ній. Ця відмова від участі набуває різних форм: феміністичні активістки знаходять нові та креативні способи протистояти політиці жорсткої економії. Їхній активізм зумовлений людськими наслідками скорочення державних послуг, розширенням в'язниць та державним насильством. Інакший світ можливий. Політика жорсткої економії створила жахливу ситуацію, яка потребує негайного реагування. Феміністичне мислення допомогло надати стратегічну, цілеспрямовану та потужну відповідь. Одним з найяскравіших прикладів цього є Sisters Uncut, феміністична група прямої дії, що виникла на хвилі рухів проти жорсткої економії 2014-15 років. Вони кинули виклик цим рухам, стверджуючи, що проблеми жінок і небінарних людей залишилися поза їхнім аналізом, і що в основі будь-якої критики держави має бути особливий фокус на домашньому та сексуальному насильстві.

Sisters Uncut поставили проблему домашнього та сексуального насильства на національний порядок денний завдяки постійним підривним діям, цілеспрямованим кампаніям та сильному символізму, закладеному в їхніх протестах. Вони використовують сабвертайзинг щоб привернути увагу до скорочення життєво важливих послуг по всьому місту. У 2018 році вони привернули увагу преси штурмом червоної доріжки церемонії BAFTA, щоб сказати Терезі Мей #TimesUp щодо її спроби ще більше криміналізувати постраждалих за допомогою законопроекту про домашнє насильство. Сестри і брати по всій країні об'єднуються в регіональні мережі, висвітлюючи способи, якими ми можемо використовувати фемінізм для боротьби з насильством. Коли я запитую Сенді, звідки прийшла ідея створити організацію «Сестри», вона розповідає: *“Перше, що ми зробили, це визнали наші умови, ми запитали, що за хрін, відбувається навколо нас? Хто при владі і що вони з нею роблять?... «Сестри» були феміністичною відповіддю на це, феміністичною відповіддю на жорстку економію — ми народилися з опору скороченням. У нас є багато різних напрямків, є люди, які цікавляться державою, є люди, які хочуть зосередитися на трансформативному правосудді і мислити ширше. Ми говоримо, що важливо мислити в державі, проти держави і поза державою.”*

А на кому базується феміністична відповідь? *“На неї значною мірою впливають активістки, які надихнули нас, такі як Анжела Девіс, Ассата Шакур, Одре Лорд, Олів Морріс... Я думаю, що наша робота виходить з*

феміністичного розуміння турботи, з розуміння того, що гендерне гноблення фундаментально пов'язане з ширшою експлуатацією всіх людей, яка відбувається в суспільстві. Експлуатація, яка стає можливою через скорочення життєво важливих послуг. Викорінення підпорядкування означає переосмислення того, як ми одне до одного відносимось. Наша феміністична робота дозволяє нам виносити на перший план проблеми домашніх робітниць і трудових мігрантів та надавати їм платформу де вони зможуть говорити від свого імені. Коли ми визнаємо зв'язок між скороченнями, експлуатацією та гендером, ми створюємо можливість для глибоких, міцних зв'язків солідарності з людьми, які радикально відрізняються від нас. Використання фемінізму як основи для нашої роботи дозволяє нам змінюватися, мислити і адаптуватися, гарантує, що наша увага не буде обмежена лише одним напрямом”.

Сенді бачить пряму дію як репетицію революції. Це пробний запуск, спосіб втілити в життя те майбутнє, яке ви сподіваєтеся побудувати: “пряма дія дозволяє нам вивести боротьбу на вулиці, до людей, та вирвати її з рук правлячого класу. Якщо люди це бачать, вони можуть це уявити. Пряма дія — це фізичний акт, який має бути побудований так, щоб наша історія сама себе розповідала. Вона спрямована на безпосередню зміну динаміки влади, а не на те, щоб покладатися на зміни які інші зроблять за нас. Ми повинні бути креативними та гнучкими у використанні прямої дії. Ми також усвідомлюємо, що організація громад може бути використана для того, щоб допомогти нам уявити речі, які поки здаються неможливими”.

Тут немає простих відповідей. Коли ми вперше дізнаємось про насильство з боку держави, це може бути приголомшливим, розчаровуючим, це позбавляє нас можливості думати про альтернативи. Але подібні феміністичні відповіді повинні давати нам надію. Неолібералізм просить нас довіряти державі та відвернутися від тих, кого вона експропріює. Колективна організація є дієвим методом боротьби проти державного насильства, оскільки вимагає від нас спільної роботи заради спільних інтересів — ідея, яка повністю протилежна індивідуалізму, що лежить в основі неоліберального мислення. Колективні відповіді нагадують нам, що як би не було вигідно державі роз'єднати та ізолювати нас, ми потребуємо один одного, щоб вижити.

Для того, щоб побудувати світ, у якому варто жити, нам потрібно подивитися правді в очі щодо дій держави. Починаючи зі змін у місцевих

громадах — захист притулків, молодіжних центрів, організація проти джентрифікації — допомагає закласти фундамент для висунення національних, а згодом і транснаціональних вимог. Зобов'язання підірвати державне насильство там і тоді, де ми його бачимо, виводить фемінізм за межі слів і теорій і перетворює його на живий, дихаючий набір принципів. Це нагадує нам, що там, де ми можемо втручатися, ми повинні це робити, і що тільки та робота, яка прагне струсити і похитнути самі підвалини сексистської держави, є феміністичною роботою.

Розділ 6. Мистецтво заради мистецтва

«Я ось що вам скажу:

Ми не можемо поодиноці перемогти у цьому світі

І водночас створювати інший

Разом.»

— Венді Тревіно (Wendy Trevino)

«Ми маємо також розширити нашу ідею про те що означає бути творчими. У кращому випадку, одне з найбільш творчих занять – це брати участь у боротьбі пліч-о-пліч з іншими людьми, виходити з ізоляції, дивитись як наші стосунки з іншими змінюються, винаходити нові виміри в наших життях.» — Сильвія Федерічі

«Я краще нічого не писатиму, аніж пропагуватиму за світ: такий, як він є зараз.» — Енн Буєр (Енн Буєр)

У 1985 році Мона Хатум іде вулицями Брікстона босоніж з черевиками Док Мартінс зав'язаними навколо її щиколоток. Вона рішуче переставляє ноги, одна за іншою, протягом години. Її перформанс знято і змонтована у шестихвилинне кольорове відео. Так народилось “Roadworks”. Як частина Брікстонського мистецького колективу (Brixton Art Collective) її робота втручається у публічний простір – простір, визначений поліцейським свавіллям, ритуалом зупинки-і-обшуку і інфраструктурою бідності, що нав'язана спільнотам згори. Хатум хотіла

винести своє мистецтво на суспільний загаль, хотіла взаємодіяти з людьми, які ходили вулицями повз неї. Її перформанс виходить за рамки простору галерей, виносить мистецтво назовні, веде брудними калюжами. Черевики, які міцно перев'язують її щиколотки символізують механізми державного контролю. Такі ж черевики носили жорстокі расисти-скінхеди і поліцейські: Хатум пропонує глядачам самим провести паралелі.

Об'єкт зйомки сесіль емікей — чорний фланер у м'якому фокусі. Її серія міні-документальних фільмів розповідає про членів Африканської діаспори. Одне суб'єкт_ка говорить прямо до камери про наслідки рабства і колоніалізму у Франції. Камера затримується і слідує за оповідувач_кою — це дає нам можливість розвідати ідеї, дискурси, емоції. Критика займає центральне місце в прогулянковій серії емікей. Це народилось з її прагнення задокументувати розмови, в яких вона брала участь роками. Фланер іде далі, безстрашно.

“Декларація незалежності” Бебі Асанте було реалізовано як серія проєктних епізодів. Зберігаючи свою традицію картографування історій, вона розкриває архів крізь діалог, що дозволяє говорити одразу в усіх напрямках. Він включає в себе публічну інсталяцію форуму в BALTIC, який об'єднав жінок кольору, щоб “дослідити соціальну, культурну та політичну активність жінок кольору, які переосмислюють історичну спадщину колоніалізму, незалежності, міграції та сучасного глобального суспільно-політичного клімату”.

Образотворче мистецтво, живопис, скульптура, фотографія і література дають нам простір випробовувати межі того, на що ми здатні. Вони є медіумами для медитацій і рефлексій. Мистецтво нас зворушує, бо викликає у нас почуття і закликає до відповіді. Незалежно від того чи цей відгук є відразою, страхом, радістю, вдячністю чи нудьгою — мистецтво вимагає свідчення. Можливо, саме це бажання бути свідк_ою є рушійною силою роботи феміністських активіст_ок. Як феміністки, ми стурбовані несправедливістю у світі, ми працюємо, тому що те, що відбувається навколо нас, вимагає нашої відгуку. Те, як ми реагуємо, не обмежується сферою “політичного”. Ми нехтуємо силою мистецтва, коли припускаємо, що воно менш важливе за політичне втручання, так само як ми нехтуємо власною силою, коли припускаємо, що тільки мистецтво може нас звільнити.

Що відбувається, коли ми споживаємо витвір мистецтва? Ми можемо почуватись емоційно, ностальгійно, натхненно: для нас відкривається

простір, де ці речі не є безглуздом або проявом самозакоханості, вони існують на рівні інстинктів. Наші життєві умови: необхідність працювати, очікування від нас домашньої, ручної праці та емоційного обслуговування, призводить до того, що ми зрідка маємо час та простір для творчої рефлексії. Але, за допомогою мистецтва, ми у будь-який момент можемо абстрагуватись від вимог поставлених щодо наших тіл. Воно може нагадати нам, що ми існуємо не тільки відповідно до наших гендерованих відповідальностей: ми не тільки чийсь мами, сестри чи опікун_ки, – ми особистості, які мають безліч витончених ідей. Творчість лежить в самому серці нового світу, який ми прагнемо збудувати. Без вимог, які звалені на наші тіла капіталом, гендером та расою, ми могли б бути більш вільними, аби читати, писати і творити. Разом з політичною свободою приходить і відкидання соціальних зумовленостей, які пригнічують нашу творчість. Кожного разу як ми задіюємо наші творчі здібності, ми йдемо всупереч логіці, яка ставить працю і нуклеарну сім'ю у центр нашого існування. Мистецтво є загрозовим, тому що, коли воно створено в правильних умовах, воно не підлягає контролю. Але гейткіпери та культурні інституції виписали жінок, особливо чорних жінок з історії мистецького творення та свободи.

Ідея “Мистецтва заради мистецтва” припускає, що мистецтво має можливість уникнути умов свого створення, контекстів та мотивацій, з яких воно виникає. Багато в чому це і є ключовою частиною феміністського проєкту: відхід від називання свого тіла, своєї особистості, перешкодження неминучості насильства. Ми постійно намагаємось відірватись від умов свого життя, і мистецька практика безсумнівно допомагає нам у цьому. Але коли ми припускаємо, що єдиною метою мистецтва є допомогти нам перевинайти спільну “людяність” або якийсь спосіб відчувати, який не залежить від часу, місця та всіх інших маркерів, що організовують наше життя, ми затуплюємо ніж, який міг би допомогти нам їх вирізати. Найкраще застосування мистецтва — це зброя, відповідь, доказ того, що ми були тут. Аполітичні підходи, або підходи, які умиротворяють потенціал до опору, притаманному мистецькій практиці, – це просто ще один механізм за допомогою якого відтворюється статус-кво

“Чи можемо ми відокремити мистецтво від митця?” – це заїжджена дискусія, до якої часто повертаються, коли феміністки звертають увагу на насильницьке походження чудових творів мистецтва. Хоча можна отримати позитивний досвід від мистецтва, створеного людиною, яка

заподіяла шкоду, можливо, важливіше усвідомити, що мистецтво саме по собі не може виправити шкоду. Якщо ми хочемо мистецтва, яке відображає справжню складність наших життів і спектр людських емоцій, ми маємо викоринити шкідливі умови, у яких ми живемо. Як би мит_чині не намагались втекти від політичного підґрунтя власної творчості, воно переслідує їх. Мистецтво могутнє, але воно недостатньо могутнє аби скасувати століття колоніального панування або кліматичної катастрофи. Воно настільки ефективне наскільки ми дозволяємо йому бути. Ми надаємо мистецтву агентність та здатність до зцілювання: дозволяємо йому промовляти до болючих, соромних та найбільш чутливих аспектів наших життів. Це відповідальність, яку ми всі повинні нести. Хоча досвід споглядання мистецтва може здаватися позаконтекстним і універсальним, ідея про те, що воно може подолати відмінності і дістатися до коренів суті того, що означає бути людиною, не визнає, що у світі, в якому ми живемо, існують цілі верстви населення, які були виключені зі сфери повноцінного людського буття.

Феміністки дуже добре знають, що відкидання відмінностей між нами в пошуках зв'язуючого універсального — це проєкт, що приречений на провал. Карибська інтелектуалка Сильвія Винтер писала: *“Я пишу, і письмо — це імпульс мого життя. Я не письменниця і не критикиня, не драматургиня і не романістка. Я є ямайкою, вест-індіанкою, американкою. Я пишу не для того, щоб відповідати певній категорії, ставати до порядку, задовольняти споживача, а для того, щоб спробувати визначити, що це таке — бути ямайкою, вест-індіанкою, американкою”*. Замість того, щоб припускати, що мистецтво допомагає стерти відмінності між нами, нам варто звертати увагу на те, як воно дозволяє нам артикулювати як відмінності підкреслюють наші життя. Конкретність мистецького творення розкриває дещо про несправедливість, яка глибоко вкорінена в тому, як ми живемо. Це також є рятівним кругом для інших, хто намагається рухатись світом, визначеним гнобленням. Мистецтво, яке стикається з виживанням і документує його, а також робить внесок у рухи, що прагнуть зробити світ справедливішим, може породити революційні ідеї. Коли жінки та небінарні люди творять мистецтво з наміром підвищити рівень свідомості, вони не лише роблять свій внесок у феміністичну боротьбу, але й демонструють, що почуття — це спосіб пізнання і потужна відправна точка для побудови політичної структури. Афект, здатність бути зворушеним, ніколи не слід

недооцінювати. Це те, що приводить нас у феміністичні політики, і те, що нас наповнює.

Проект побудови нового світу та боротьби зі шкодою, яку заподіяно у цьому, рідко розглядається як творчий. Політична діяльність відокремлена від оповитої таємницею природи “творчості”. Але, переосмислюючи призначення мистецтва, корисно подумати про давню традицію феміністок використовувати всілякі творчі засоби для того, щоб своєю активістською роботою докластись до чогось. Мистецтво — це інструмент феміністичної пропаганди; воно може допомогти нам створити майбутнє, якого ще не існує. Для нас, феміністок, залишатися уважними до мистецьких і культурних дискурсів, які домінують у суспільному житті, так само важливо, як і до циркулюючих політичних наративів; обидва ці напрямки поінформовують одне одного. Простір, який відкриває мистецтво, нагадує нам, що, незважаючи на насильство, на яке ми наражені, все ще існують частини нашої свідомості, які неможливо контролювати.

Хто може творити мистецтво?

Серія портретів чорної жінки, у простому одязі, з пов'язкою на голові. Зображення мають на меті дослідити духовність та ритуали її гамбійської спадщини. Місцями її обличчя закриті, а руки прикривають очі. Фотографії вказують на родовід. Вони є переосмисленням доколоніальної суб'єктності. Краї вицвілі, колірна гама імітує портретний живопис дев'ятнадцятого століття. Спроба зустрітися з історією. Спосіб озирнутися назад, до жінок, чиїх історій ми не знаємо, кивок у бік предків, займають місце. Коментар щодо минулого, теперішнього і майбутнього.

Венеціанське бієнале — це мистецька організація, що базується у Венеції, де двічі на рік проходить виставка сучасного візуального мистецтва Art Biennale. Престижність виставки сприяла початку кар'єри багатьох художни_ць, а їхні роботи згодом отримали схвалення критиків. На початку 2017 року в Diaspora Pavillion була представлена серія фотографій Хадіджі Сайє під назвою “*Оселя: у цьому просторі ми дихаємо*”. Через кілька місяців, у червні, Сайє загинула під час пожежі у вежі Гренфелл. Їй було лише 24 роки. Розділення між політикою та мистецтвом не є реальним. Саме політика диктує, хто створює мистецтво, як його споживають і продають, в яких умовах воно створюється, які суб'єктності в ньому домінують. Бідні жінки не можуть творити

мистецтво: той факт, роботи Саї могли бути виставлені на одній з найпрестижніших арен світу, в той час як нехтування уряду забезпечили те, що вона зустріла смерть за обставин, яких так легко можна було уникнути, закликає нас прокинутись до жорстокості несправедливості. Як феміністки, якщо ми хочемо бачити світ мистецтва і творчості, ми повинні усунути бар'єри на шляху цієї творчості і системи, які вбивають митців. Ми повинні зруйнувати системи бідності, расизму, ув'язнення, зубожіння, через які так багато жінок не можуть реалізувати свій творчий потенціал. Мистецтво вимагає зусилля волі. Але воно також вимагає, як визнає письменниця Вірджинія Вулф, власної кімнати. Сукупність соціальних та фінансових обставин, які роблять творчість можливою. Питання того, хто може творити мистецтво, невіддільне від питання визволення та свободи.

У Великій Британії жінки-художниці з робітничого класу не лише мало представлені, але й активно виключені з можливостей, стажувань та схем наставництва, які могли б забезпечити їх навичками та ресурсами для розвитку їхньої творчої діяльності. Чорні художниці страждають від тягара репрезентації, встановленого організаціями сфери гуманітарних наук, які відмовляються розглядати їхню творчість за межами вузьких уявлень про «ідентичність» або як маркери культурного розмаїття. Але феміністичне мистецтво і творчий процес належать нам усім. Завдання полягає не в тому, щоб повернути творчість від "брамників", а в тому, щоб розширити рамки того, що вважається художньою творчістю. Навігація світом з феміністичною свідомістю вимагає творчості, вимагає інноваційних відповідей на те, що нас споживають, за нами стежать, нас насилують, ганьблять, з нас насміхаються і принижують.

Але ми рідко називаємо себе мисткинями: ми рідко називаємо опір мистецтвом. Є така цитата Тоні Каде Бамбара: *«Роль мисткині полягає в тому, щоб зробити революцію непереборно спокусливою.... Дуже важливо думати про визвольний потенціал твоєї роботи, але це не означає, що вона має бути дидактичною. Цей потенціал може бути досягнутий завдяки тому, кого ви вирішили олюднити, кого ви вирішили поставити в центр, які питання ви ставите. Митці відіграють велику роль у тому, щоб ставити питання та мріяти про волю без обмежень. ... роль митця полягає в тому, щоб мислити поза межами свого часу.»*

Розповідає мені Момтаза Мехрі, есеїстка, дослідниця і колишня лауреатка премії поезії для молоді. Роблячи революцію непереборно спокусливою, художник вдихає життя у соціальні та політичні рухи і надає

додатковий вимір, який політичні дискурси іноді не можуть вловити. Альянс між мистецтвом і політикою дозволяє не лише розширити сферу творчості: він дає можливість більшій кількості жінок зрозуміти як мистецькі, так і політичні обставини свого життя. У своїй роботі Мехрі цікавиться продуктивним потенціалом інакомислення: *«Мене цікавлять мистецькі сварки. Мені подобається, коли вони відкривають простір для дискусії, цікавої та плідної. Мені подобаються дебати, які вів рух чорного мистецтва про чорний націоналізм протиставлений третьосвітовізму, протиставленому чорному інтернаціоналізму... Мені подобається, що вони сперечалися про те, до яких журналів надсилати матеріали: The New York Times чи андеграундні журнали про чорне мистецтво».*

Напруга, створена політичними літературними та мистецькими розбіжностями, підкреслює, наскільки важливою є критика для визвольних рухів. У Великій Британії такі молоді видання, як The White Pube, очолювані Габріель де ла Пуенте та Заріною Мухаммад, демократизують мистецьку критику, виводячи її з-під контролю інституцій і передаючи в руки молодих феміністичних мислительок, які звертають увагу на расові, гендерні, класові питання та активістський потенціал мистецтва, яке ми споживаємо. Їхня онлайн-критика мистецтва продовжує традицію молодих жінок, які обирають нетрадиційні форми медіа, щоб протистояти елітарним обмеженням. The White Pube належить до історії радикальних друкованих та онлайн культур, які захопили молоді жінки, що використовували мистецтво як засіб самореалізації. Памфлет посідає жадане місце в історії фемінізму, як і радикальний друкарський верстат. Поява зінів під час панк-руху 90-х років у Лондоні та Нью-Йорку дала повну редакційну свободу та можливість творити мистецтво без жодних правил. Ця спадщина продовжується в таких британських виданнях, як ООМК (One of My Kind) та The Khidr Collective, які вирішили залишатися незалежними, гнучкими і дають молодим художникам місце для демонстрації робіт поза інституційним схваленням.

Бунтівна мистецька практика є необхідним заклик до дії для феміністок. Але проблеми жінок ніколи не були однаковими, тому феміністична художня практика не має лінійної історії, як і феміністичний рух. Значна частина американського візуального мистецтва «другої хвилі», створеного білими жінками, була зосереджена на тілі, сексі та бунті проти домашнього простору, оскільки це були пріоритети феміністичного руху середнього класу в той час. Чорні художниці завжди мали інші пріоритети,

незалежно від того, до якого покоління вони належали. Афроамериканські художниці, такі як Керрі Мей Вімс, Лорна Сімпсон і Беті Саар, а також чорні британські художниці Лубіана Хімід, Клодетт Джонсон і Мод Солтер зосереджувалися на питаннях суб'єктивності, внутрішньому світі чорних жінок, соціальних значеннях чорності (blackness) і наслідків рабства. Мехрі каже: «Ми повинні знайти спосіб аналізувати речі таким чином, щоб вчитися на уроках минулого, саме тому діалог між поколіннями феміністок є таким важливим. Існує культурна пам'ять, яка втрачається щоразу, коли ви оточуєте себе лише людьми вашого віку. Погляд на історію популярного та легітимізованого мистецтва демонструє, як відтворюються ієрархії, що існують у повсякденному житті.

Це змушує нас замислитися над тим, чиє мистецтво вважається доказом руху, а чиї роботи забуті. Можливо, найбільш доречним є питання, чи загрожує найбільш поважне феміністичне мистецтво соціальному та політичному ладу? Якщо метою мистецтва у феміністичному контексті є підвищення свідомості, то, можливо, найважливіші мистецькі рухи — це ті, що замкнені в архіві, рухи, які відбувалися поза межами світу мейнстрімного визнання. Для Мехрі вплив фемінізму на її творчість є структурним, а не просто темою занепокоєння, він є невід'ємною частиною її розуміння світу: «Феміністична система, якщо вона виконує роботу з прояснення, а не приховування, виконує свою роботу. Прояснюючи механізм нашого життя як жінки з усіма нашими ідентифікаційними ознаками, прояснюючи роль, яку ми відіграємо в руйнуванні механізму експлуатації. Можливо, художни_ця може сказати і зробити те, чого не може політична активіст_ка, але престижний світ візуального мистецтва і літератури часто може віддалити нас від реальності життєво важливої роботи, що відбувається на місцях, у громадах, які ми населяємо. Відомий літературний журнал або галерея можуть бути певним чином сакральним простором, але вони також можуть слугувати засобом деполітизації. Мистецтво має бути демократичним, щоб бути корисним, коли я запитую Момтазу про майбутнє, вона каже: «Я думаю про порядок і епістему, в якій ми живемо зараз, вона настільки тоталізує, що важко думати про те, що знаходиться за її межами...».

Що таке поезія поза капіталізмом? Я не можу вам сказати, бо ніколи цього не відчувала. Але я знаю, що більше людей зможуть бути поетами. Я знаю, що форма може змінитися і стати більш доступною для людей. Демократичне бачення мистецтва — це коли творчість належить найбільш

експлуатованим, жінкам, які не одразу спадають на думку, коли ми чуємо слово «мисткиня».

Архів

«Соуето блюз — вони вбивають всіх дітей/Соуето блюз — без жодного розголосу/Соуето блюз — вони доконають націю/Соуето блюз — кажучи що це насилля роблять чорні над чорними.» Коли Міріам Макеба надала голос пісні протесту Г'ю Масекели про жорстоку реакцію поліції на повстання в Соуето в 1976 році, вона стала гаслом для цілого покоління. Цей приклад з архіву демонструє, наскільки потужним може бути феміністичне використання мистецтва. Жіночі голоси і тіла часто стають символами опору, але їхній життєво важливий внесок у політичні рухи втрачається. Макеба використовувала свій голос, щоб викрити насильство режиму апартеїду. Феміністки можуть захопити контроль над суспільною уявою і керувати глобальною розмовою, в різній формі. Це лише один із прикладів того, як мистецький спротив може вплинути на людей у різних контекстах. *«Він нагадує нам, що сучасний фемінізм має довгу спадщину, з якої можна черпати. Наша практична боротьба стає тим, чим вона повинна бути: реалізацією наших основних принципів у процесі суспільного життя та втіленням наших загальних принципів у практичних щоденних діях. І тільки за цих умов ми боремося єдино допустимим способом за те, що в будь-який момент є “можливим”»* — Роза Люксембург.

«Мистецтво можливого: На шляху до антифашистського феміністичного фронту» художниця Санджа Івекович запросила письменницю Анжелу Дімітракакі та теоретика Антонію Маяку створити аудіоінтервенцію для супроводу її інсталяції *“Пам'ятник революції”* (2017) в Афінах, Греція. Ця робота є відповіддю на пам'ятник, створений Людвігом Міс дер Рое на честь революціонерів Рози Люксембург і Карла Лейбкнехта в Берліні, який був зруйнований нацистами в 1930-х роках.

Двогодинний кліп — це компіляція роздумів, слів і звуків від понад 30 учасників боротьби з фашизмом по всьому світу, включаючи Курдистан, Мексику, Францію, Індонезію та Сінгапур. Це спроба задокументувати боротьбу, в момент як вона відбувається, побудувати інтернаціональну феміністичну структуру, здатну реагувати на фашистське насильство, формувати зв'язки солідарності, визнавати специфіку моменту, в якому ми зараз, та історію, яка його створила. Аудіокліп є прикладом того, як феміністичні активістки та художниці співпрацюють для створення

значущих публічних інтервенцій, які відмовляються випускати з поля зору нагальність теперішнього моменту. Це також спроба переписати історію революції, визнати, що жінки були відповідальними за створення та підтримку рухів. Окрім викриття найбільш характерних рис фашистських режимів, кліп досліджує можливості та майбутнє, а також затверджує вплив визнання феміністичних цілей як таких, що цілком досяжні. Це міні-маніфест, інструмент підвищення свідомості та нагадування про те, що ми живемо зараз, у цей політичний момент, і реагувати на нього це наш обов'язок. *«Говорити так, ніби можливо мати спільний голос, говорити так, ніби можливо, що цей спільний голос може набрати обертів»*, — говорить один із голосів у записі. Феміністичне мистецтво може привернути нашу увагу: змусити нас встати і бути почутими. Це невимовне відчуття, яке знаменує інакомислення: протест, висловлювання, вихід назовні і відмова бути хорошою жінкою, хорошою дівчиною, хорошим суб'єктом капіталістичного суспільства. Коли феміністичне мистецтво здатне подолати розрив між низовими рухами та теорією, яка ними керує, виникає сильніша коаліційна політика.

Мистецтво саме по собі не може перемогти фашизм, але воно є одним з багатьох інструментів, які ми можемо використовувати для його дестабілізації. Мистецтво заради мистецтва не може існувати, поки хтось із нас не вільний. Феміністки давно відкинули цю ідею, бо знають, що кожен мистецький витвір має соціальний і політичний зміст. Натомість вони використовували мистецтво заради політичного бачення, мистецтво заради нашого життя і нашого щастя. Відомий рефрен Ассати Шакур *«Це наш обов'язок боротися за нашу свободу / це наш обов'язок перемагати / ми повинні любити і підтримувати один одного / нам нема чого втрачати, крім наших кайданів»* переосмислює боротьбу з несправедливістю як завдання, в якому ми зобов'язані брати участь.

Феміністичне мистецтво є моралізаційним та інструктивним, тому що це необхідна зброя, коли на кону стоїть наше життя. Воно допомагає нам прояснити нашу позицію і зрозуміти, що саме ми уявляємо. Коли ми займаємося політичною роботою, ми робимо це для кожної мисткині, яка не може стати мисткинею через те, що вона чорна, бідна, неосвічена, з інвалідністю, трансгендерна, тому що структурні бар'єри означають, що її життя вже розписане заздалегідь. Ми використовуємо мистецтво для політичної боротьби, щоб створити умови для нестримної творчості. Щоб ми всі могли жити мистецьким життям — вільним життям.